

ДО ВИВЧЕННЯ ДИКОГО ВІНОГРАДУ (*VITIS SYLVESTRIS GMEL.*) НА ЗАКАРПАТТІ

Оксана КУРТЯК

The study of wild grapes (Vitis sylvestris Gmel.) in Transcarpathia. – Kurtyak O.D. - Wild grapes is an interesting little extinct object of flora of Transcarpathia, which also has a certain national economic significance, in particular, resistance to adverse biotic and abiotic environmental factors, which can be used for the selection process as a material with high resistance to a number of harmful diseases. The article describes the territory of the distribution of wild grapes and gives a detailed description of the forms distributed in the Transcarpathian region.

Key words: wild grapes, mapping of places of growth, Zakarpattia region, characteristics, signs.

Address: Uzhhorod National University, 32, A. Voloshyna str., Uzhhorod, 88000 Ukraine; email: oksanakurtyak3011@gmail.com

До вивчення дикого винограду (Vitis sylvestris Gmel.) на Закарпатті. – Куртяк О.Д. - Дикий виноград - цікавий малопоширений зникаючий об'єкт флори Закарпаття, котрий має і певне народногосподарське значення, зокрема, стійкість до несприятливих біотичних та абіотичних факторів середовища, що може бути використано для селекційного процесу, як матеріал з високою стійкістю проти ряду шкодо чинних хвороб. У статті зазначено території розповсюдження дикого винограду та наведена детальна характеристика форм, розповсюджених на території Закарпатської області

Ключові слова: дикий виноград, картування місць зростання, Закарпатська область, характеристика, ознаки.

Адреса: Ужгородський національний університет, вул. А. Волошина, 32, Ужгород, 88000 Україна; email: oksanakurtyak3011@gmail.com

Вступ

Закарпаття – стародавній виноградарський регіон, де особливе місце належить європейському винограду. Дослідники Фодор С.С та Голінка П.І. (Fodor, Holinka 1973) зафіксували цікаву знахідку у флорі Закарпаття – диких родичів культурного винограду. Широкого поширення як підщепний матеріал на території набули дикі лози американського походження, які зустрічаються у природі здичавілими в місцях, де колись були виноградники, або біля маточних плантацій. Знайдений дикий виноград нічого спільного не має з видами американського винограду. Він належить до зовсім іншого виду *Vitis sylvestris* Gmel. і вперше описаний ще у 1806 році К. Гмеліном.

Метою даного напряму досліджень є скринінг диких форм винограду, збір для збереження та генетичного аналізу з подальшим залученням до секційного процесу як матеріалу з високою генетичною стійкістю до хвороб.

Матеріал та методи дослідження

Аналізуючи матеріали наукового гербарію кафедри ботаніки біологічного факультету Ужгородського національного університету,

виявлено 51 гербарний зразок *Vitis sylvestris* Gmel., 20 з яких *V. sylvestris* Gmel. зібрано на Виноградівщині, Чорна гора, урочище Виннички. Значну частину (7 зразків дикого винограду) знайдено в Ужгородському районі, с. Худльово, урочище Мочарки. При обстеженні Мукачівського району виявлено 4 зразки у с. Станово, урочище Тернигора. Таку ж кількість виявлено у Мукачівському (колишньому Іршавському) районі, с. Негрово, урочище Горошанки. Слід відмітити, що в Ужгородському районі також знайдено чотири зразки винограду у с. Ярок, урочище Бохово, 3 зразки, с. Оноківці, урочище Лиса гора, та околиці м. Перечин. Два зразки етикетовані як знайдені в урочищі Концівський ліс та один зразок відмічено в урочищі Лицьова яма, с. Великі Лази. При обстеженні в м. Ужгород на території цвинтаря Кальварія та поблизу р. Латориці в урочищі Переш також знайдено дику форму винограду. Роки гербарних зборів зафіксовані періодом з 1959 по 1989. Місця зборів відмічені на рисунку 1.

Для детальної ідентифікації ознак використовувались загальноприйняті методики та методика проведення експертизи сортів

рослин на відмітність, однорідність та стабільність (2007 р.) (Lazarevskiy 1963).

Результати та обговорення

Щодо сучасного систематичного положення *Vitis sylvestris* і його походження єдиної думки немає. Деякі вчені вважають, що існують два види дикого винограду *V. sylvestris* і *V. vinifera* L., інші виділяють *V. sylvestris* лише як підвид *V. vinifera*. або вказують на туземність *V. sylvestris* для Східної Європи, тоді як В.В. Зотов (Borovikov, Zotov 1936) вважає його здичавілим *V. vinifera*. Але А.М. Негруль (Negrul 1946) зазначає, що дикий виноград *V. sylvestris* є найдавнішою формою винограду в Європі.

Вчені припускають, що лише сорти з чорними ягодами походять від *V. sylvestris*, а сорти з білими – з Передньої Азії і, можливо, від іншого виду *Vitis*. Останнє і пояснює, чому *V. sylvestris* є порівняно однорідною групою, в той час як культурний виноград, що об'єднується під назвою *V. vinifera*, – дуже поліморфний вид.

Vitis sylvestris – це ліана, яка росте у лісах, частіше на узліссях, обвиває своїми довгими стеблами кущі й стовбури дерев. Ареал цього виду включає в себе басейни Середземного, Чорного та Каспійського морів. У Європі дикий виноград утворює суцільний ареал, північна межа якого проходить від Рейну через Карпати і далі на схід по лінії Запоріжжя – Кубань – Терек – до Копет-Дага.

Перший детальний опис знайденого у нижній течії Дніпра і Дністра дикого винограду дає І.К. Пачоський у 1912 році (Pachoskiy 1912). Пізніше Г.А. Боровиков і В.В. Зотов (Borovikov, Zotov 1936) продовжують вивчення *V. sylvestris* у долині Дніпра і встановлюють поширення його від о. Хортиці і до гирла ріки. Є.В. Вульф (Vulf 1939) указує на зростання дикого винограду на південних і північних схилах Кримських гір, деякі описують його в Апеннінах, на Буковині і в Мараморощі та Угорщині. Вивчення біології і екології *V. sylvestris* проведене в різних районах Європи, свідчить про велику однорідність цього виду. Але є і деякі відмінності серед окремих груп. Так, Г.А. Боровиков і В.В. Зотов серед дніпровського дикого винограду виділяють три різновидності, а Є.В. Вульф відмічає деякі відмінності між кримським і дніпровським виноградом. Все це є свідченням мінливості форм *V. sylvestris*. Найчастіше дикий виноград зустрічається у долинах річок на алювіальних відкладах, піщаних кручах, вапняково-кам'янистих схилах, прирічкових терасах з

кам'янистим або піщаним ґрунтом. Але він уникає лесових і глинистих ґрунтів. У передгір'ях поширений до висоти не більше 500 м над рівнем моря і росте на кам'яних осипах, між валунами на скелястих кручах, густо обвиваючи шипшину, осику, терен, ліщину, глід та інші кущі.

Vitis sylvestris Gmel. – рослина дводомна, а у *V. vinifera* L. квітки двостатеві або функціонально жіночі.

За морфологічними ознаками дикий виноград відрізняється від інших видів, особливо американських диких лоз. Пагони його тонкі, світло-сірі або буруваті. Залежно від плодоношення будова пагонів різна: плоді коротші від безплідних. Різняться вони також за кількістю і формою листків. Листки *V. sylvestris* цілісні, три- і п'ятилопатові. Значна розсіченість листків спостерігається на чоловічих кущах, а також на жирових пагонах і пасинках. Вірізки на листках переважно середні і глибокі, завжди відкриті, із заокругленим, рідко загостреним дном. Причому, верхні вірізки більш виражені, а нижні ледве намічені. Черешкова виїмка завжди широко відкрита, а нерідко й зовсім зникає, з плоским або округлим дном і без шпорцевидних зубців. Верхня лопать короткої і широкої трикутної форми, слабо розвинута і мало чим відрізняється від бокових. Край листка велико-нерівномірно-гострозубчастий. Листи круглі, впоперек овальні або нирковидні з плоскою, негофрованою, трохи випуклою поверхнею і підігнутими вниз краями. Опущення листків різноманітне й змінюється протягом вегетації: навесні воно добре помітне, біло-пухнасте, особливо верхівкових листків, а далі зменшується, майже зникаючи зовсім з верхнього боку і лишаячись на нижньому у вигляді легкого павутиння, що потім змінюється рідкими щетинистими волосками.

Квітки чоловічі й жіночі, маленькі, зібрані в гіллясті волоті. Грона до 15 см завдовжки, дуже розріджені, розгалужені, з трав'янистими ніжками. Ягоди невеликі, 6-10 мм в діаметрі, в основному круглі. Колір ягід майже чорний з ледве помітним пурпурним відтінком. Зверху ягода вкрита сизувато-синюватим нальотом. Шкірка щільна, не дуже товста. М'якуш соковитий, тонкий, сік безбарвний, кислий і в'язучий за смаком.

Насіння світло-сірого кольору, дрібне, видовжене або з коротким носиком. Халаза розміщена у верхній частині насінини, майже кругла або овальна, плоска або помітно ввігнута. Борозенки по боках шва вузькі, наверху ледве розширені і загнуті назовні.

Форма і величина насінин значною мірою залежить від кількості їх в ягоді.

За даними Фодора С.С. та Голінки П.І., знайдений на Закарпатті дикий виноград за своїми морфологічними ознаками в основному подібний до дніпровського і кримського. Дослідники відмічають, що окремі кущі відрізняються більшою компактністю грона (Fodor, Holinka 1973).

На Закарпатті поки що *V. sylvestris* знаходили в значній кількості лише на південно-східному схилі Чорної гори, де він

росте на кам'янистих осипах, між валунами, обплітаючи кущі ліщини, терну, глоду. Переважно поширений тут по лінії підніжжя корінного берега річки Тиси.

Поодинокі лози дикого винограду виявлено в околицях м. Ужгорода, у Концівському лісі на межі між заплавами рік Ужа і Латориці, а також у районі сіл Великих Лаз і Циганівців Ужгородського району, тобто в передгір'ях. За свідченням старожилів, на початку століття у цій місцевості було багато дикого винограду.

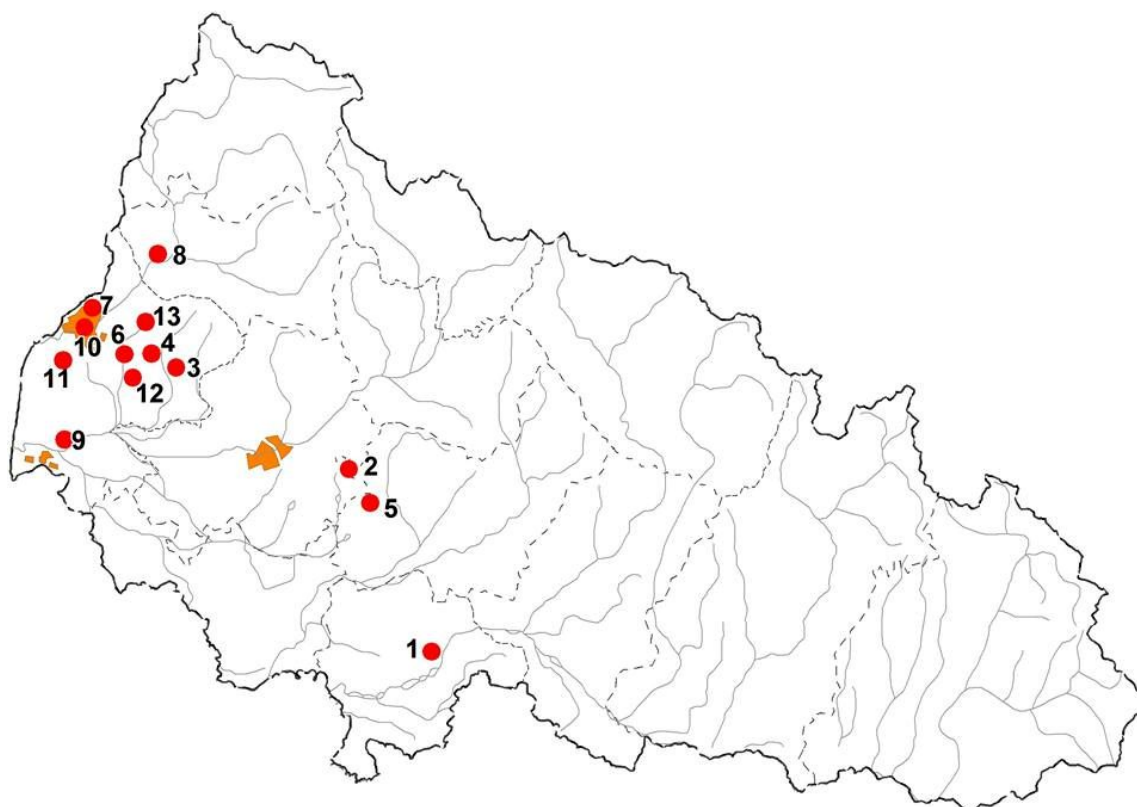

Рис.1. Карта-схема поширення *Vitis sylvestris* Gmel. у Закарпатській області: 1- м. Виноградів, Чорна гора, урочище Виннички; 2- с. Станово, Мукачівський р-н, урочище Тернигора; 3- с. Худльово, Ужгородський р-н, урочище Мочарки; 4- с. Худльово, Ужгородський р-н, урочище Лицьова яма; 5- с. Негрово, Мукачівський р-н, урочище Горошанки; 6- с. Ярок, Ужгородський р-н, урочище Бохово; 7- с. Оноківці, Ужгородський р-н, урочище Лиса гора; 8- околиці м. Перечин; 9- берег р. Латориця, урочище Переш; 10- м. Ужгород, Калварія; 11- Ужгородський р-н, Концівський ліс; 12- с. Великі Лази, Ужгородський р-н; 13- с. Циганівці, Ужгородський р-н.

Fig. 1. Distribution map of *Vitis sylvestris* Gmel. in Zakarpattia region: 1- Vynohradiv, Chorna gora, Vynnychki tract; 2- vil. Stanovo, Mukachevo district, Ternyhora tract; 3- vil. Khudliovo, Uzhhorod district, Mocharka tract; 4- vil. Khudliovo, Uzhhorod district, Lytsova yama tract; 5- vil. Nehrovo, Mukachevo district, Horoshanky tract; 6- vil. Yarok, Uzhhorod district, Bokhovo tract; 7- vil. Onokivtsi, Uzhhorod District, Lysa Gora tract; 8- the outskirts of Perechyn; 9- bank of the Latoritsa River, Peresh tract; 10- Uzhhorod, Kalvariia; 11- Uzhhorod district, Kontsiivskiy forest; 12- vil. Velyki Lazy, Uzhhorod district; 13- vil. Tsyhanivtsi, Uzhhorod district.

Висновки

Зарослі дикого винограду характерні для низинної частини і частково передгір'я Закарпаття. Межі поширення *V. sylvestris* повинні ще уточнюватись, адже все менше території залишається не освоєною.

Актуально на сьогодні підтвердити місця природного зростання дикого винограду та знайти нові і провести картування за даними скринінгу майбутніх досліджень. Планується

обстеження усіх вище згадуваних місцезростань дикого винограду на території Закарпатської області.

Дикий виноград необхідно зберегти як цікавий, зникаючий об'єкт флори Закарпаття, котрий має і певне народногосподарське значення, зокрема, стійкість до несприятливих біотичних та абіотичних факторів середовища як вихідний матеріал для селекційного процесу та як підщепний матеріал.

BOROVIKOV, H.A., ZOTOV, V.V. (1936). Dykyi vynohrad Ukrainy. In: *Zbirnyk statei po vynohradarstvu i tekhnichnii pererobtsi vynohradu*, Vypusk 13, Kyiv (in Ukrainian).

VULF, E.V. (1939). O dikom vinohrade *Vitis silvestris* Gmel. v Krymu. *Sovetskaia botanika*, 2 (in Russian).

LAZAREVSKIY M.A. (1963) *Izuchenie sortov vinograda*. Moskva, Kolos (in Russian).

FODOR, S.S., HOLINKA, P.I. (1973). Dykyi vynohrad na Zakarpatti. In: *Pro okhoronu pryrody Karpat*. Karpaty, Uzhhorod (in Ukrainian).

NEGRUL, A.M. (1946) Semeistvo Vitaceae Lindley (Ampelideae Kunth.). In: Frolov-Bagreev, A.M. (Ed.) *Ampelografia SSSR*, T. 1. Pishchepromizdat, Moskva, pp. 45–132 (in Russian).

ПАХОСКИЙ, І. (1912) *Zametki o flore Dneprovskogo ujezda Tavricheskoy gubernii*. Komercheckaja tipografia Sapozhnikova, T. XXXIX, Odesa, pp. 1-31 (in Russian).